

Η.Π. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ, *Έρως και Λόγος*, Τὸ ὁμηρικὸ «διαλέγεσθαι» πρώτη ὕλη τῆς διαλεκτικῆς, Ἀθήνα, ἐκδόσεις Ροές, 1991, 184 σσ.

Ὁ συγγραφέας θίγει μὲ τὸ βιβλίο του αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα θέματα τῆς ἐλληνικῆς διανόησης. Στὸν Πρόλογο ἐπιχειρεῖ μιὰ γενικὴ προσέγγιση τοῦ προβλήματος ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς διαλεκτικῆς, ἡ ὁποία στὴν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνα συνδέεται μ' ἐκείνη τοῦ Λόγου (Ζ 534 b), ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πορεία τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν οὐσία διὰ μέσου τοῦ Λόγου. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ προσδιορίσουμε ὅτι τὸ διαλέγεσθαι μᾶς παραπέμπει στὸν Ὅμηρο, ἐνῶ ὁ Λόγος κυρίως στὸν Ἡράκλειτο.

Ἀκολουθοῦν τὰ τρία μεγάλα κεφάλαια τοῦ ἔργου:

Α. Τὸ «σημαντικὸ» ὑπέδαφος τοῦ «διαλέγεσθαι».

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἔρευνα τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προῆλθε ἡ ὁμηρικὴ γλώσσα, δεδομένου ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἐδῶ παρατίθενται ὅλες οἱ σημασίες τοῦ «λέγω»: 1) κατακλίνομαι, 2) συνάγω, 3) ἐπιλέγω, 4) ὑπολογίζω, 5) ὁμιλῶ.

Στὴν *Ἰλιάδα* (Λ 407) ὁμως ἀπαντᾶται καὶ μιὰ καινούρια μορφή του, ἐκείνη τοῦ «διαλέγομαι», τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας μᾶς ἀναλύει διεξοδικά, ἀναφερόμενος συχνὰ καὶ στὶς ἀπόψεις τοῦ Heidegger, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες μέσα ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ Λόγο ἀναδύεται τὸ εἶναι. Κατόπιν μᾶς μιλάει γιὰ τὸν ἔρωτα, τὴν πρωταρχικὴ αὐτὴ ἀνθρώπινη λειτουργία, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν κυρίαρχη θέση του μέσα στὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Στὸν *Ἡσίοδο* αὐτὸς εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητη ἑλξη ἀνάμεσα σὲ δύο πλάσματα. Ἐδῶ ἔρως σημαίνει τὴ γενετικὴ Ἀρχή, καθὼς καὶ τὴ γέννηση μέσα σὲ κάθε ἀρχικὴ ἐνότητα τοῦ καλύτερου στοιχείου ποὺ ἐμπεριέχεται σ' αὐτή. Ὁ ἡσιόδειος ἔρως ἀποκαλύπτει ἔτσι τὴ διαλεκτικὴ φύση τῆς ἐνότητας, μέσα στὴν ὁποία ὑπάρχει ἡ δυαδικότητα καὶ κάποτε ἡ πολλαπλότητα. Ἡ σημασία αὐτὴ τοῦ ἔρωτα φανερώνεται πολὺ καθαρότερα στὴν ὀρφικὴ κοσμογονία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς ὑπῆρξε ὁ Φάνης, ὁ θεὸς τοῦ ἔρωτα πού, φανερώνοντας τὸν ἑαυτό του, ἔδωσε τὴν ὑπόστασις σὲ ὅλα τὰ ὄντα. Ἡ θεότητα αὐτὴ εἶναι στὸ βάθος ὁ ἐλληνικὸς Λόγος.

Στὸν Πλάτωνα ὁ ἔρωτας ἔχει μιὰ κατ' ἐξοχὴν πολυδιάστατη σημασία. Οὐσιαστικὰ εἶναι πάντως μέσο ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπινου μὲ τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο, διδαχὴ τῆς ὑψιστῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸν ἐραστὴ στὸν ἐρώμενο. Τὸ λέγειν ἀποτελεῖ ἔτσι οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς δομῆς του.

Στή συνέχεια γίνεται μιὰ ἐπισκόπηση τῶν ἐννοιῶν τῆς φιλίας, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται στὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ τοῦ ἔρωτα μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλουτάρχου. Γενικὰ τόσο ἡ γλώσσα ὅσο καὶ ὁ ἔρωτας ὁδηγοῦν στὴ γνώση.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς ὁ ἐλληνικὸς ἔρως-γνώση, ὡς πράξη ἀπελευθέρωσης καὶ λύτρωσης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ὕλη, θὰ ἀνατραπεῖ ἀπὸ τὸ χριστιανισμό, ὁ ὁποῖος ὑπάγει τὴ λύτρωση στὴ δικαιοδοσία μιᾶς θεϊκῆς δύναμης.

Παρ' ὅλ' αὐτά, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὶς μέρες μας, ἡ νόηση θεωρεῖται γενετικὴ ἱκανότητα ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὴ γλώσσα. Γίνονται κατόπιν σύντομες ἀναφορὲς στὸν Πασκάλ, τὸν Μπωντλαίρ, τὸν Κίρκεγκωρ, τὸν Φρόυντ, τὸν Μαρκοῦζε, τὸν Λακάν, τὸν Τσόμσκι, τὸν Γουότς, γιὰ νὰ καταλήξουμε καὶ πάλι στὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἀπαντοῦμε τὸ «λέγω» μὲ τὴ διπλὴ σημασία τοῦ «ὁμιλῶ» καὶ «πλαγιάζω ἐρωτικά».

Β. Τὸ «διαλέγεσθαι» ὡς γλωσσικὸ ὕλικό. Μιὰ πρώτη ἀντίληψη τῆς διαλεκτικῆς.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ λεπτομερέστατη ἀνάλυση τῶν ποικίλων σημασιῶν τοῦ ρήματος «λέγω» μέσα ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἐπιχειρεῖται ἡ προσέγγιση τῆς ἐννοίας τοῦ «διαλέγομαι». Στὴ σημαντικὴ δομὴ τοῦ «διά», βρίσκουμε, κατὰ τὸν συγγραφέα, τὶς ιδέες τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ τῆς ὁλοκλήρωσης μιᾶς διαδικασίας, οἱ ὁποῖες προσθέτουν στὸ πλούσιο περιεχόμενο τοῦ «λέγω» τὴν ἀπαιτούμενη ἐνέργεια προκειμένου νὰ τεθεῖ σὲ κίνηση ἡ σημαντικὴ δυναμικὴ ποὺ τὸ εἶχε ἀπὸ παλιὰ κατοικήσει. Τόσο τὸ «διά» ὅσο καὶ τὸ «λέγω» ἐκφράζουν τὴν ιδέα τῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ περισσότερα ἄτομα. Βρίσκουμε ἔτσι στὸ «διαλέγεσθαι» καθαρὰ τὴν παρουσία τοῦ ἔρωτα, μιὰ παρουσία ποὺ φορτίζεται μὲ ἐπιστημολογικὴ, παιδαγωγικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ ἀξία. Ἀκολουθεῖ ἐξέταση τῶν ἀριστοτελικῶν ἀπόψεων σχετικὰ μὲ τὴ σύνθεση τῶν λέξεων παράλληλα μὲ τὸν ὁμηρικὸ τρόπο γραφῆς καὶ κυρίως τὸν ὄρο «διαλέγομαι», ἐνῶ κατόπιν συγκρίνεται ἡ ἐλληνικὴ ποιητικὴ γλώσσα μὲ τὴ σημιτικὴ (Παλαιὰ Διάθηκη), καθὼς καὶ μ' ἐκείνη τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Νίτσε καὶ τοῦ Μάρξ. Ὡς ἄξονας γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιστρέφεται ἡ παραπάνω ἀνάλυση ἐκλαμβάνεται ἡ λέξη «δημιουργία», ποὺ γιὰ τοὺς Ἑλλήνες εἶναι ἐννοία ἐρωτικὴ, προϋποθέτουσα τὴν παρουσία τοῦ «ἄλλου». Μὲ τὴ σύνθεση «δήμου» καὶ «ἔργου», οἱ Ἑλλήνες ἀνακαλύπτουν τὸ εἶδος ἢ τὴ διαφορὰ, συγχρόνως μὲ τὴν ἐνότητα τῆς πολλαπλότητας.

Γ. Τὸ «λέγειν» τοῦ «διαλέγεσθαι» ὡς ἐπιστημολογικὸ γεγονὸς.

Ὁ νέος τρόπος σημασιοδότησης τοῦ «λέγειν» εἶναι προσανατολισμένος πρὸς τὴν ἀλήθεια. Μὲ αὐτὸ ὁμιλοῦν πλέον τὰ πράγματα, οἱ ἰδέες, τὸ ἦθος. Τὸ ἐλληνικὸ «λέγειν» ἀκριβολογεῖ, ἐτυμολογεῖ, ὁμολογεῖ τὴν ἀλήθεια, ἐνῶ τὸ ὑποκείμενο βρίσκεται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα, παραμένοντας ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ ἐξουσία. Οἱ Ἕλληνες ἀναζητοῦν ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁμήρου τὸ «λόγο» τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ «λέξις» εἶναι ἔτσι τὸ πράγμα ποὺ ἔχει κατονομασθεῖ. Ἡ γνώση ὡς ἄμεση ἐπικοινωνία γνωστικοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου βρίσκει στὸ «λέγω» ἕναν φυσικὸ φορέα. Μὲ τὸ «λόγο» τοῦ «λέγω» ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος παίρνει τὴ θέση τοῦ φυσικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸ ἐλληνικὸ «λέγω» ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἡ λέξις ἔχει τώρα σὰ βασικὸ σκοπὸ τῆς νὰ ἐκφράσει τὸ εἶναι.

Ὁ κ. Νικολούδης στὴ μελέτη του αὐτὴ συνδυάζει γλωσσολογικά, φιλολογικά, λογοτεχνικά καὶ φιλοσοφικά στοιχεῖα. Ἀναπτύσσει μέσα ἀπὸ τ' ἀρχαῖα κείμενα τὴν ἰδέα τῆς σύναψης τοῦ ἔρωτα μὲ τὸ Λόγο. Πρόκειται γιὰ ἕνα θέμα ποὺ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον κάθε μελετητῆ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, καθὼς ἀναπτύσσεται μὲ συνέπεια καὶ γλαφυρότητα. Βοηθάει ἔτσι ἀποτελεσματικὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ σκύβουν μὲ ἀγάπη πάνω στὰ ἐλληνικὰ κείμενα, ἀνοίγοντας κάποιους νέους δρόμους στὴν ἐρμηνεία τους.

Εὐαγγελία ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ
(Ἀθῆναι)

Jean - Marc TRIGEAUD, *Persona ou la justice au double visage*, Genova, Studio Editionale di cultura, 1990, pp. 298.

Συλλογὴ κειμένων ἐπιλεγμένων ἀνάμεσα ἀπὸ ἄρθρα καὶ διαλέξεις καὶ μὲ κεντρικὸ θέμα τὸ πρόσωπο (persona) σὲ σχέση μὲ τὴ δικαιοσύνη, τὸ βιβλίο τοῦ J. - M. Trigeaud, μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπους μὲ τὴ θεμελιώδη, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ ἴδιος, διάκριση: ἐκείνην ἀνάμεσα στὴ φύση καὶ στὸ πρόσωπο. Κάθε προσπάθεια ὀρισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτητας ἢ ὁποία θὰ σταματοῦσε στὰ ὅρια μιᾶς νομικο-πολιτικῆς θεώρησης θὰ ἦταν ἀναπόφευκτα ἐλλιπής, ἂν ὄχι διαστρεβλωτικὴ, στὸ μέτρο ποὺ δὲν θὰ περιελάμβανε τὴν ἠθικὴ τάξη, ἢ ὁποία καὶ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ἄνθρωπο μέσα ἀπὸ τὴ διάστασή του ὡς «προσώπου». Ἐτσι, θὰ ἔπρεπε νὰ θέσουμε μὲ νέους ὅρους τὸ ἐρώτημα περὶ δικαιοσύνης, τὸ ὁποῖο μοιάζει νὰ

